

Drago Župarić

Latinski jezik u ugovorima srednjovjekovnoga Dubrovnika s osvrtom na povezanost s Bosnom

Prethodno priopćenje

Preliminary report

UDK 331.106.26:811.124>(497.584Dubrovnik)“12/14“(094)

<https://doi.org/10.32728/tab.17.2020.15>

Rad se temelji na spisima iz Državnog arhiva u Dubrovniku (DADU) nastalim između XIII. i sredine XV. stoljeća, odnosno do pada Bosne pod osmansku vlast. Njihov se srednjovjekovni latinitet temelji na klasičnome, a znatno se podudara s latinitetom kakav rabe ostali narodi onovremene Europe. Riječ je o raznim spisima, odnosno ugovorima, u kojima se zapaža znatan romanski utjecaj, uz elemente živoga govora. U radu se popisuju neke karakteristike latinskoga jezika ugovora sklopljenih u dubrovačkoj kancelariji uz osvrt na ostale elemente ugovora (mjere, zanati, službe i titule, sastav dubrovačke vlade i sl.). Brojni ugovori nastali od XIII. do sredine XV. st. koji se čuvaju u DADU sadržavaju zadužnice registrirane u notarijatu, ugovore o gradnji objekata (kuća, cisterni i sl.), prijevozu robe, kupnji i prodaji, punomoći, oporukama, agrarnim ugovorima, tužbama, iskazima svjedoka i drugim poslovima.

Ključne riječi: odlike jezika pisanih ugovora, zanati, službe i titule, trgovinska razmjena, vrste ugovora

1. UVOD

Predmet ovoga rada su ugovori iz Državnog arhiva u Dubrovniku (DADU) nastali između XIII. i sredine XV. stoljeća, tj. do pada Bosne pod osmansku vlast. Riječ je o zadužnicama registriranim u notarijatu, ugovorima o gradnji raznih objekata (kuća, cisterni i sl.), prijevozu robe, kupnji i prodaji, punomoćima, oporukama, agrarnim ugovorima, tužbama, iskazima svjedoka i spisima o drugim poslovima. Njihov se

srednjovjekovni latinitet temelji na klasičnome, a znatno se podudara s onime ostalih naroda onovremene Europe, no zapažaju se znatan romanski utjecaj i elementi živoga govora. U nastavku ćemo popisati neke osobine i osobitosti latiniteta ugovora sklopljenih u dubrovačkoj kancelariji, a osvrnut ćemo se i na ostale elemente ugovora, kao što su mjere, zanati, službe i titule, sastav dubrovačke vlade i ostalo.

Dokumenti o kojima je riječ u ovome radu su iz Državnog arhiva u Dubrovniku,¹ koji čuva vrlo vrijedno gradivo, napose ono iz vremena Dubrovačke Republike, što ga čini jednim od najbogatijih arhiva Sredozemlja i Europe. Gradivo iz doba Dubrovačke Republike pisano je latinskim, talijanskim i hrvatskim jezikom, ali i turskim i drugim jezicima. Već je u XIII. st. Republika uvela sustavno čuvanje svih javnih i privatnopravnih dokumenata, pa su od 1278. god. sačuvani svi zapisi notarijata i kancelarije Republike, što se ujedno smatra utemeljenjem Državnog arhiva u Dubrovniku. Te godine kancelarijske i notarske poslove počinje voditi Tomasino de Savere, državni plaćenik i prvi školovani notar.² Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva latinski se još stoljećima upotrebljavao kao pisani jezik u vladarskim kancelarijama, u rimskoj kuriji, u liturgiji Katoličke crkve, u proizvodnji knjiga, u filozofiji i znanosti i drugdje, premda je sve više bio pod utjecajem vernakulara. Mada latinski tada više nije jezik komunikacije kakvim je bio u rimskom svijetu, ipak je vitalan. Dubrovački kancelari i notari koji zapisuju razmatrane primjere redovito su stranci (iz Italije, a redovito su stranci i liječnici i direktori škola). Učeni su i to im je profesionalno zanimanje.

2. PREGLED GRAĐE

Većina tih ugovora čuva se u trima fondovima Državnog arhiva u Dubrovniku, a predstaviti ćemo ih kratko:

HR-DADU-10: Dugovi i zadužnice Notarijata Dubrovnik (*Debita Notariae*). Sadržaj knjiga serije *Debita Notariae* veoma je raznolik. Čine ga zadužnice (njih je najviše), kreditni ugovori o mirazima, ugovori o trgovačkim društvima, o uzimanju dugova na zalag, o primanju depozita, o diobi ostavštine (novca) među nasljednicima, o trgovini žitom i

¹ Arhiv se danas nalazi u palači Sponza, dok je za vrijeme Republike bio smješten u Kneževu dvoru. Posjeduje oko 7000 kodeksa i 100 000 pojedinačnih isprava nastalih od XII. st. do propasti Republike 31. siječnja 1808. – *Pregled fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Zagreb, 2006: 248.

² *Pregled...*, 245-248.

solju.³ Bosanci su se rijetko zaduživali, a kada i jesu, posuđivali su male iznose, vjerojatno za namirivanje vlastitih potreba.⁴ Zabilježena su zaduženja ljudi iz Prače, Foče i Ustikoline,⁵ pa se i ljudi iz Bosne pojavljuju kao čimbenici u privrednim središtima – iako u malim razmjerima.⁶

HR-DADU-9: Razni zapisi Notarijata – *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*). Radi se o fondu općega karaktera, važnom za upoznavanje dubrovačkoga javnog i privatnoga života, ekonomskoga, političkoga i kulturnog. U njemu se nalaze npr. ugovori o gradnji kuća, o dobavljanju kamena, o izradi kipova i slika, predmeta umjetničkog obrta itd. Notarijat zapisuje isprave (zadužnice, miraze, kupnje i prodaje, punomoći, oporuke, agrarne ugovore i dr.). U ugovorima o zaduženju navodili su se iznos zaduženja i vrijeme vraćanja, a ako dužnik nije vratio dug, vjerovnik je mogao prodati nekretninu (zemljište, kuću, vinograd, stan i sl.), ustupiti ga ili zadržati za sebe.

HR-DADU-15: Razni zapisi Dubrovačke kancelarije – *Diversa Cancellariae* (dalje: *Div. Canc.*). nastavljaju se na *Div. Not.*, s kojima su usko povezani. U užem smislu riječi, kancelarija je zapisivala sudske poslove (tužbe, iskaze svjedoka, ročišta, presude, oglase o prodaji nekretnina i druge poslove). Dokumenti *Div. Not.* i *Div. Canc.* ne mogu se strogo odijeliti, jer se u oba fonda mogu naći upisani jednaki poslovi. Tek se, zbog opterećenosti poslovima, 18. siječnja 1284. – kada je notar i kancelar Tomasino de Savere napisao zadnju zadužnicu – smatra datum podjele pisarskih poslova na kancelarske i notarske.⁷

3. VRSTE UGOVORA

Ugovori su raznoliki: isplata kamate, najamnine, iznajmljivanje sebe i svojih stvari, gradnje cisterni, tribut, mogoriš itd., a predstavljamo neke od njih.

Ugovor o davanju teritorija: dana 15. veljače 1333. bosanski ban Stjepan II. Kotromanić načinio je ugovor s Dubrovnikom za Rat i Prevlaku

3 Usp. Voje 1976: 27.

4 *Deb. Not.* II, 5.

5 *Deb. Not.* IX, 95 (15. 11. 1381.): *Tichoslauus Radincich de Prača et Gruboe filius eius...* zadužuju se za 110 dukata i 5 groša.

6 Međutim, kasnije se prate u većem broju i opsegu (usp. Kurtović 2017).

7 Čremošnik 1927: 236.

uz godišnji dobitak.⁸ Između ostalog u ugovoru stoji kako se Dubrovčanima, najdražim i posvećenim prijateljima, daje cijeli Stonski rat s Prevlakom i svime što mu pripada i što se nalazi ispod ili iznad njega i sa svim pravima i jurisdikcijom za koje se zna da se na bilo koji način odnose na njega, sa svim selima, poljima, planinama... i da dubrovačka općina može utvrđivati Rat i Prevlaku, te da ih nitko ne smije uznemiravati u tome. Bosanski ban će ih do kraja svijeta pomagati da se brane i oslobode neprilika svom svojom snagom. S druge, pak, strane, općina i Dubrovčani su se obvezali plaćati u ime poreza za rečeni Rat i Prevlaku, svake godine u Dubrovniku na dan svetkovine svetog Vlaha, pet stotina perpera u moneti koja se tada bude koristila u Dubrovniku. Ugovor je načinjen pod Srebrenikom, u nazočnosti plemenitih ljudi Vitana Tihoradića, Radoslava Hlapovića, Miloša Vukasića, Hrvatina Stjepanića, Stjepana Druščića, Tvrtka Ivahnića, a sudbeni pristavi ovome su: Divoš poznat kao Tihoradić, Štetko Hlapović i Mihailo Menčetić, Dubrovčanin.

Primanje svetodmitarskoga dohotka: radilo se o tributu što su ga Dubrovčani plaćali bosanskim vladarima na dan sv. Dimitrija od 1377. god. Na temelju toga mogli su slobodno trgovati u zaleđu.⁹

Ugovor o prijevozu soli: nabavka i transport soli često su bili predmetom ugovora, o čemu primjerice svjedoči i jedan ugovor gdje Vlasi Kresojevići ugovaraju prijevoz soli do Goražda.¹⁰

Trgovačka razmjena: npr. Vlasi Pliščići (s područja oko Gacka), koji su se inače bavili stočarstvom i karavanskom razmjenom, pojavljuju se u trgovačkoj razmjeni s Dubrovnikom.¹¹

8 DADU, *Acta et diplomata*, br. 90.

9 *Deb. Not.* VIII, 119 bis; *Div. Canc.* XXXII, 222v; XXVII, 63; XXX, 4v; XXXII, 99v; XXXII, 58v; DADU, Prilozi arhivskim serijama IV^a, broj 14; *Div. Not.* XXIII, 110.

10 *Deb. Not.* VIII, 169v: *Boguth Chersoëuich, Calomrch Mirçetich, Vlatchus Bogutcouich, Stiepan Mirçetich, Dabisius Boban, Goychus Chersoëuich moroblachi de catune Chersoëuich faciunt manifestum quod ipsi confitentur habuisse et recepisse a ser Stephano de Luccari salmos centum salis qualibet trium modiorum quas promictitunt et obligant se infra duos menses proxime futuros debere portare et assignare Zorano Milgostich et Miladino Chranislauiuch in Praça vel in Gorasdi ad forum vlachi de Cosaça sub pena soluendi dicto ser Stephano yperperos decem pro qualibet salma quia non assignabunt ut prefetur ad melius se tenentem per apthay. Renuntiando;* 1435, *Div. Not.* XX, 23: Vlasi Vlahovići obvezuju se prevesti 150 tovara soli; *Div. Not.* XX, 23v: Vlah iz katuna Obrada Gledevića obvezuje se Vukmiru Konjevodiću prevesti 40 tovara soli iz Dubrovnika do Podkreševa.

11 *Deb. Not.* IX, 106.

Prijevoz olova: npr. Vlasi Gleđevići (u ovom slučaju Gleđ Visulović)¹² obvezuju se prevesti konjima i kobilama do Dubrovnika cjelokupno svoje olovo, po cijeni koju i drugi plaćaju.

Mogoriš (od *magarisium/margarisium* = trošak) daća je koju su Dubrovčani plaćali za svoje vinograde izvan zidina trebinjskim i humskim knezovima te bosanskim vladarima. Kada je Bosna pala pod Osmanlije 1463., Dubrovnik je bio oslobođen toga davanja. Mogoriš je mogao primiti onaj kojega je bosanski vladar ovlastio, odnosno trebinjski i humski knez, priloživši pismo (kraljevsko), odnosno dokument ovlasti za tu djelatnost. Obično je na kraju dokumenta rečenica kojom primalac izriče okončanje i potpuno odrješenje spomenutoj dubrovačkoj općini.¹³

Tribut: lat. *tributum*, u srednjem vijeku bio je naziv za različite vrste poreza i daća (porez na imovinu, opći državni porez).¹⁴

Ugovori o radu: npr. jedan ugovor govori o tkanju u Bosni kod protovestijara gospodina kralja Bosne i Raške, kojim se određeni Obrad Bratunović obvezao ostati i proboraviti u kraljevskoj kuriji, te da će ondje obavljati zanat podstrigača sukna tijekom godinu dana. Ugovorom je jasno određena plaća u tri rate za spomenutu godinu dana u kojoj je obećao služiti.¹⁵ I jedan Petar Pavlović klesar obvezao se nekome Nikoli da će krenuti iz Dubrovnika i raditi na njegovoj tvrđavi Olovo u Bosni, i to bilo koji posao koji mu se povjeri tijekom osam idućih mjeseci.¹⁶

12 *Div. Canc.* XXV, 93.

13 *Div. Canc.* XXVI, 5v: *De quorum yperperorum recipient dictus Jurech facit finem, plenam et remissionem dicto comuni Ragusii*. O isplati mogoriša vidi još u *Div. Canc.* XXX, 176v; XXX, 71; XXX, 71; XLII, 134; *Div. Not.* XXVII, 62; XXXIII, 64v; XXVII, 62.

14 *Div. Not.* XXIV, 131v; XXI, 6v; XXII, 82v; XXV, 36; XXVI, 45; *Deb. Not.* VIII, 119 bis; *Div. Canc.* XXVI, 5v; XXX, 176v; XXXII, 222v; XXXIX, 186; XLI, 233v.

15 *Div. Canc.* XXVII, 8v; XXVII, 238v.

16 *Div. Canc.* XXXIV, 195; LXI, 236: ugovor da će Ivan Zornea napraviti dvije zastave Vukiću Muržiću, ambasadoru vojvode Pavlovića.

Iznajmljivanje sebe i svojega rada:¹⁷ u ugovoru je navedeno ime osobe koja iznajmljuje svoj rad, osobe kod koje će se raditi, izraz slobodne volje, vrijeme na koliko će raditi, obećanje da će vjerno i zakonito služiti, pokoravati se naredbama onoga kod koga će raditi, da će činiti sve što je moguće i dopušteno, da će stvari i dobra osobe kod koje bude radio vjerno čuvati, neće ga potkradati niti se složiti s onim koji bi krađu počinio. Od onoga kod koga bude radio neće odbjeći niti protiv njegove volje otići sve do isteka rečenoga roka, a ako prije isteka rečenoga roka odbjegne ili ode bez volje gazde ili bez volje onoga s kojim ga on pošalje, neka ga onda on ili ta osoba mogne tražiti, izručiti, sebi vratiti i natjerati ga da mu služi sve do isteka spomenutoga roka, i gdje god da ga pronade neka ga može staviti pod svoju vlast. S druge strane, majstor ili gazda jamčio je osobno i imovinom da će pokriti troškove.¹⁸ Ima ugovora s klesarima o izgradnji cisterne, i to s jasno određenim rokovima, plaćom i ostalim detaljima (neradni dani, plaća za pomoćnika, odjeća, obuća i sl.).¹⁹ Tu je i ugovor o iznajmljivanju sebe i svojega rada na plovidbu (kao mornar) i služenje drugome.²⁰

Iznajmljivanje ili prodaja stoke:²¹ moglo se raditi i o iznajmljivanju konja na neko vrijeme uz preciziranu naknadu, npr. osam perpera za svakog konja. O ugovoru se moralo voditi računa, tj. konje isporučiti u roku, a šteta i trošak što bi ih unajmljivač konja imao zbog iznalaženja drugih konja morali su biti na trošak iznajmljivača.²²

17 *Div. Canc.* LIX, 149: Vukša Radoje Utjeković iz Prijedela iz Drine obećava ostati kao sluga na tri godine kod Šimuna Frizina iz Otranta; *Div. Not.* XXVI, 60v: Vukac Deković iz podgrađa tvrđave Veletin, iz Bosne, iznajmljuje sebe i svoj rad kao krznara Radete Nenkovića na šest godina; *Div. Not.* XX, 103v: iznajmljivanje sebe na trogodišnju službu kod pekara; *Div. Not.* XXI, 11v; *Div. Canc.* XXXVIII, 301; XLI, 110v: Milić Bogetić Križanović iz Vidova polja iznajmio je sebe i svoju imovinu Mihoču Miloševiću zlataru na iduće dvije godine; *Div. Not.* XIV, 25: Martin Petković iz Jajca daje sebe i svoja dobra na iduće tri godine da ostane s majstorom Vlahom Đurđevićem iz Lapča, slikarom i trenutno stanovnikom Dubrovnika; *Div. Canc.* LXV, 100v: Radonja Mirošalić, grebenar, iznajmljuje sebe i svoj rad na tri godine kod Radivoja Radosalića iz Podsokola s Drine.

18 *Div. Canc.* XXXI, 119v; XXXI, 165.

19 *Div. Canc.* XXVII, 156v: gradnja cisterne na molbu bosanskoga kralja; XLI, 154: gradnja cisterne u tvrđavi Sokol (1417. god.); XXXI, 62v.

20 *Div. Canc.* XXXII, 26; *Div. Not.* XXI, 105: Vukašin Ivković iz Nevesinja iznajmljuje sebe i svoj rad na četiri godine Andriji Luki iz Venecije (gospodar jedne marciliane).

21 *Div. Canc.* XLII, 129v-130: Stanoje Stanković iz katuna Vlaha Perutinića obećao je gospodinu Asanu, poslaniku bizantskoga cara, da će predati šest izdržljivih konja, pet za jahanje, a jednoga za nošenje tovара.

22 *Div. Canc.* XXVI, 154.

Ima slučajeva iznajmljivanja svinja na držanje i ispašu: druga strana se obvezuje da će ih dobro i brižno napasati, čuvati i sačuvati, i to sve na svoj trošak te da neće nikakve varke niti lopovluka napraviti vezano za njih i njihov pomladak.²³ Tako neki Radin Vojvodić iz Trebinja izjavljuje da je prodao svoje dvije krave, jednu smeđu, a drugu crne dlake, na uobičajen način Pripku Parčanu tesaru, za 10 perpera, a ovaj je izjavio da je primio novac.²⁴ Neki Milat Milčinović iz Žabice obznanjuje da je primio od Ostoje Milčinovića iz Dubrovnika jednu kravu s teletom na držanje, napasanje i vjerno čuvanje. Po ugovoru sva korist koja bude nastala od spomenute krave neka pripadne rečenom Ostoji.²⁵ Iznajmljivale su se i košnice s pčelama na držanje i čuvanje, o čemu se u ugovoru propisuje da treba ispostaviti račun o dobiti, o pomlatku i proizvodu pčela.²⁶

Izmirenje putnih troškova,²⁷ npr. liječniku koji mora poći liječiti nekoga (vojvodu): ako mu taj koga liječi ne isplati, onda se obvezuju neki drugi kao jamci i izmiritelji za spomenuti trošak.

Oporuka: netko se zaklinje da će govoriti istinu o tome kako je netko u njegovoj nazočnosti napravio oporuku, govoreći onako kako je niže opisano.²⁸

Od ostalih ugovora spomenimo još neke: prodavanje osobe (roblje),²⁹ pohrana i čuvanje novca,³⁰ zamjena novca za srebro,³¹

23 *Div. Canc.* XXIX, 207v.

24 *Div. Canc.* XXX, 85v.

25 *Div. Canc.* XXXV, 138v.

26 *Div. Canc.* XLIII, 24.

27 *Div. Canc.* XXX, 109v.

28 DADU, *Testamenta Notariae* VIII, 106 verso: Oporuka Milaša Radomirića, uglednoga trgovca iz Podvisokog i dubrovačkoga građanina druge polovice 14. st.

29 *Div. Not.* X, 77: *Die VIII nouembris. Ego quidem Bogaeç Vochoeuich Bossinensis de Souisochi confiteor quod sponte et ex certa scientia dedi, vendidi et tradidi magistro Johanni condam(!) magistri Marchi de Papia unum seruum puerulum etatis annorum nouem vel circha nomine Milcho de genere et nactione Bossinensium, pro precio ducatorum auri quatuor, quos confiteor integre recepisse. Exceptis et. Promitens etc. Ser Lucas de Bona iudex et ser Marinus de Gleya testis.*

30 *Div. Canc.* XXX, 133v.

31 *Deb. Not.* XII, 172v.

traženje lopovski ukradenoga konja,³² pratnja,³³ polaganje računa,³⁴ prijevoz robe,³⁵ kupovina posjeda,³⁶ isplata posuđenoga novca,³⁷ ugovori o zaduženju,³⁸ isplata novca za zakup nečega (npr. kuće, posjeda, slanice/salinara, carinarnice),³⁹ isplata kožnih oklopa,⁴⁰ trgo-

32 *Div. Canc.* XXXV, 112: Vučko Tvrdisalić iz Olova obvezao se Pribilu Radosaliću iz Dubrovnika ići s njim po krajevima Bosne tražiti lopovski ukradenoga konja.

33 *Div. Canc.* XXXVII, 209: Pavle Branković iz Goražda i Ivan Stipanović iz Usore obvezuju se da će pratiti Ivana Đurića, zdravog i čitavog, ili njegovog izaslanika, od Bosne do grada Dubrovnika, te da mu neće učiniti ništa nažao niti povlađivati nekome tko bi to učinio.

34 *Div. Canc.* XXXIX, 23v: Miltin Rusinović iz Konac polja obećava i obvezuje se gospodinu Živatu Iliću i Pripku Gracijanu, epitropima Vehče, nazočnima i koji obećavaju, u ime spomenute epitropije, osobno doći u Dubrovnik 8. veljače, položiti račun u Dubrovniku i odgovoriti im o određenim stvarima koje spomenuti epitropi namjeravaju pitati rečenoga Miltina. Spomenuti Miltin neće se udaljiti od Dubrovnika dok ne bude razriješen prijepor. A ako ne dođe u zakazano vrijeme, samim tim obvezao se i smatrat će se da zbog odbijanja mora isplatiti spomenutim epitropima pet komada platna. Ustanova epitropa (grč. *ἐπίτροπος* 'upravitelj dobra, skrbnik'), ovršitelja oporuke, preuzeta je iz bizantskoga prava u srednjovjekovne pravne poretke nekih gradova (Kotor, Dubrovnik).

35 *Div. Canc.* XLIX, 183: prijevoz tkanine; XLI, 9; XXXIX, 271v: dana 26. lipnja 1413. god. Radoslav Berojević obećao je i svečano se obvezao Vukaču Ostojiću lično za sebe i njegove kompanjone donijeti s 30 dobrih i snažnih konja robu rečenoga Vukača i kompanjona pravo putom sve do Olova, ne skrećući s dobrog i pravoga puta niti se zadržavajući na kakvom drugom mjestu. *Div. Canc.* XLI, 188v: Radoslav Borojević Morovlah i Raško Dobričević njegov nećak, svojom dobrom voljom i oglašavajući javno službenom ispravom, obećali su i obvezali se Stojku Miletiću, Vlatku Bogdanoviću, Simku Marojeviću i Lukaču Mihatoviću da će dovesti u Dubrovnik 22 dobra i izdržljiva konja za nošenje salmi iz Dubrovnika sve do Toplika u Bosni blizu Borača; *Div. Canc.* XLII, 46v: prijevoz sirovog, dobrog i kvalitetnog voska; *Div. Not.* XVIII, 42: prijevoz soli od Dubrovnika do Višegrada.

36 *Deb. Not.* XIII, 101: kupovina posjeda za Sandalja Hranića.

37 *Div. Canc.* XLII, 258: Radič Ozrisalić, carinik vojvode Radoslava Pavlovića u Ledenicama, posebni izaslanik poslan Bogdana Muržića, izjavio je da je dobio i primio od gospodina Nikole Mar. Gučetića i gospodina Vlaha Mar. Đurđevića, koji su dali i isplatili od svojih vlastitih novaca 25 perpera za cjelokupnu isplatu 25 perpera, koje je rečeni Bogdan Muržić pozajmio Franji zlataru, služi rečenih gospodina Nikole i gospodina Vlaha u Prači, protekle godine.

38 *Div. Not.* XXVIII, 150v; *Deb. Not.* XVIII, 85v; XVII, 78v; XVII, 62; XV, 93v; XIV, 386; XIV, 152v: Vlah Drobšnjak pravi zaduženje (posuđuje novac na 15 dana); *Deb. Not.* XIV, 180: Miljak Ostojić iz Bosne isplaćuje Vukcu Muri i kompanjonima 133 zlatna dukata i 10 groša na mjesec dana; *Deb. Not.* XIV, 188v: Obrad Pribilović iz Goražda, zvani Mustafa, posuđuje Petru Pantelu 100 perpera i 66 dubrovačkih groša tijekom iduća tri mjeseca; *Deb. Not.* XIV, 348; XX, 67v; XXXI, 111.

39 *Div. Not.* XXI, 91: iznajmljivanje podruma na rok od godinu dana; XV, 201v; XVI, 142; XVI, 203v; XX, 96: Gospodin Pribislav Pohvalić izjavio je da je dobio i stvarno primio od plemenitog i mudrog muža gospodina Kneza gospodina Martola Đurđevića i njegovog Malog vijeća isplatu treće rate treće godine posljednje rate zakupljene carine u Drijevi-ma; *Div. Not.* XXV, 186v i XLII, 9: isplata za najam kuće; *Div. Canc.* XLV, 215v.

40 *Deb. Not.* XV, 209: Kovač Bogosalić se obvezuje isplatiti Radoslavu Miokanoviću, oružaru, 36 perpera za dva kožna oklopa, pod uvjetom da, ako se ne mognu prodati, ono što duguje i njih same, može vratiti osobno navedenom Radoslavu.

vačko društvo,⁴¹ ugovor o isplati dobiti,⁴² ugovor o darovanju novca (npr. za crkvu),⁴³ ugovor o daljnjem nepotraživanju,⁴⁴ ugovor o preuzimanju kamate,⁴⁵ ugovor za preuzimanje različitih stvari za depozit,⁴⁶ ugovor o obvezi na vjernost⁴⁷ i sl.

4. ODLIKE LATINSKOGA JEZIKA U PISANIM UGOVORIMA DUBROVAČKE KANCELARIJE

U nastavku kratko ćemo predstaviti najzamjetljivije karakteristike latiniteta isprava dubrovačke kancelarije uzimajući u obzir i njihove grafijske osobine, ali i eksplicitne jezične osobitosti.

Grafijske osobine i osobitosti

– umjesto grafema *o* često stoji *a*, npr. *vayuode*⁴⁸

41 *Deb. Not.* XVII, 121v: Radoje Kristić zvani Kozoje izjavljuje da je za društvo i suradnju koja će trajati od sada tri iduća mjeseca, primio od Ivana Petra Županovića i Vlatka Bogdanovića 1121 perper i 10 dubrovačkih groša. S tim novcem mora ići u Bosnu i u Kraljevstvo Bosne kupiti srebro te ga odnijeti u Dubrovnik jedan put ili više puta za čitavo rečeno vrijeme, i to uz svu brigu i mar. A korist koja nastane i uslijedi trebala bi se podijeliti na dva dijela, od kojih bi jedan dio pripao njemu Radoju, a drugi spomenutima Ivanu i Vlatku.

42 *Div. Not.* XXXIII, 107v: Jelača, kći pokojnog Braila Tezalovića, i supruga Mihoča..., svojevrijedno, slobodno i svjesno je priznala da je imala i primila od općine Dubrovnika za kompletnu isplatu dobiti za prethodne tri godine od 400 dukata pohranjenih u Općini od rečenoga Braila, 60 zlatnih dukata za tri cijele godine... ; *Div. Not.* XX, 108.

43 *Div. Not.* XLIV, 191v: gvardijan u Fojnici izjavljuje da je primio dukate za crkvu u Fojnici.

44 *Div. Not.* XLVI, 78v: Pavko Radosalić iz Olova zaključio je i svečano ugovor sklopio o daljnjem nepotraživanju od gospodina Mate Tome Bunića lično, za sve i pojedinačno što je rečeni Pavko morao imati i mogao tražiti od spomenutoga gospodina Mate i u njegovim dobrima, kako glede olova poslanog i doznačenog spomenutom gospodinu Mati preko samoga Pavka, tako i glede bilo kojega drugog računa i razloga. Rečeni Pavko izjavljuje da će šutjeti i biti zadovoljan, te da mu je u potpunosti udovoljeno od rečenoga gospodina Mate. I zato ga na svaki način oslobađa i odrješuje obveze; *Deb. Not.* XXXIII, 54; XVII, 180; *Div. Canc.* LVI, 35.

45 *Div. Not.* XXI, 103: Sladoje, dijak gospođe Jele, udovice vojvode Sandalja, izaslanik same gospođe Jele, izjavio je da je primio od kraljevskoga viteza gospodina kneza dubrovačke općine, od gospodina Paskoja Rastića i njegovoga Malog vijeća, koji su u potpunosti dali i isplatili u ime općine Dubrovnika, kamatu od 6000 dukata koje je vojvoda Sandalj položio u općini Dubrovnik, a sada ima prema uredbi samoga vojvode 300 zlatnih dukata samo za proteklu godinu do dana svetkovine svetoga Vlahu sadašnjeg mjeseca.

46 *Div. Not.* XLI, 175v: Pavao Marković, plemić bosanski, kaže da je primio kod Ruska Tudrovića nekoliko srebrnih pojaseva kao i drugu srebrninu i stvari djelomično za depozit, a djelomično na ime zaloga.

47 *Div. Not.* XII, 337v: Ugarci i Krajsalići obvezuju se na vjernost vojvodi Sandalju.

48 *Div. Not.* XXIII, 110; XXIV, 131v; XXVI, 45.

– kolebanje u bilježenju *ae/e*. Često je *e* na mjestu klasičnolatinskoga *ae* ili pak *ae* ili *oe* umjesto *e*, npr. *que* umjesto *quae*,⁴⁹ *celeste* umjesto *caeleste*, *obedientie* umjesto *oboedientiae*, *clementie* umjesto *clementiae*, *presentia* umjesto *praesentia*, *evidentie* umjesto *evidentiae*,⁵⁰ *benevolentie* umjesto *benevolentiae*, *potentie* umjesto *potentiae*, *presenti* umjesto *praesenti*,⁵¹ *predictus* umjesto *praedictus*

– kolebanje u uporabi grafema *h*, usp. vlastito ime Tvrtko, za koje ponegdje stoji *Tuertco*,⁵² a nekada *Tuertcho*,⁵³ također *Nichola* za *Nicola*,⁵⁴ *Vlatchouich* za *Vlatcouich*,⁵⁵ *Vlachus*⁵⁶ ili *Vlacus*⁵⁷, dok je u gen. množine *vlacorum* umjesto *vlachorum*⁵⁸; cf. i *apthay*⁵⁹ umjesto *aptai*

– često je *ci* umjesto *ti* kao u primjerima *precium*,⁶⁰ *inducium*,⁶¹ *solucium*,⁶² *peticio*,⁶³ *habitacio*, *disposiciones*, *ordinaciones*, *sustentacionem*

– geminate se ponekad ne bilježe: *comune* umjesto *commune*,⁶⁴ *cancelarii* umjesto *cancellarii*,⁶⁵ a i *mm* u prilogu *immo* redovito se

49 *Deb. Not.* IX, 106: *et de omnibus et singulis que ipse Volcoslauus dicto condam patri meo seu*; DADU, *Acta et diplomata*, broj 90: *necnon prelata seruicia, que comune et homines Ragusii et sui precessores.*

50 DADU, *Acta et diplomata*, br. 90.

51 *Div. Canc.* XXX, 85v.

52 Tvrtko I. Dubrovniku (14. 3. 1356.): DADU, *Diplomata et acta* 15. st., br. 275, bečki ćir. br. 1101. / DADU, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, 104, Beč 1006.

53 Tvrtko I. Dubrovniku, kojim potražuje svetodmitarski dohodak: DADU, Prilozi arhivskim serijama IV^a, broj 14; *Div. Canc.* XXX, 176v; XXXII, 130v; *Div. Not.* XVI, 203v.

54 *Div. Not.* XXXIII, 64v.

55 *Div. Not.* XLVII, 27v.

56 *Div. Not.* XX, 23v; *Div. Canc.* XXV, 93.

57 *Deb. Not.* XIV, 152v.

58 *Deb. Not.* IX, 106.

59 *Deb. Not.* VIII, 169v; *Div. Canc.* XXV, 93.

60 *Div. Canc.* XLII, 46v; *Div. Not.* XVIII, 42.

61 *Div. Canc.* XLII, 46v.

62 *Deb. Not.* XIV, 180; XVII, 78v; *Div. Not.* XXI, 91; XXIII, 110.

63 *Div. Not.* XVI, 87–87v.

64 *Deb. Not.* XVII, 121v; *Div. Not.* XXI, 105.

65 *Div. Canc.* XXXII, 222v; XXXIX, 186; XLII, 134.

piše s jednim *m* (*imo*)⁶⁶

– kolebanje u pisanju *dam(p)num*⁶⁷

– *occaxione* je tek nepravilnost u pisanju, a može se pretpostaviti da se radi o riječi *occasione*⁶⁸

– brojke imaju nastavke, npr. IIIlor za IV;⁶⁹ CCCCoxLta (= 1440)⁷⁰, IIM (= 2000)⁷¹

– grčko η (ē) ponekad se zamjenjuje s *i*⁷², a kao primjer izdvajamo ime Dimitrije: *in festo sancti Dimitrii proxime preteriti yperperorum duo milia*,⁷³ *pro tributo festi sancti Dimitri de denariis*,⁷⁴ *pro tributo dicti festi sancti Dimitri solutis finem*⁷⁵ i sl. mada ne uvijek, cf. *Placeat dare eidem nostrum tributum duorum millium yperperorum, quod debetis nobis dare ad terminum sancti Demetrii*.⁷⁶ *in festo sancti Demetri pro primo anno sui regni qui complebitur in festo sancti Demetrii nunc proxime futuro in presenti millesimo yperperos IIM*.⁷⁷

– grčko γ bilježi se u primjeru *magistro Albertino de Padua physico*⁷⁸

– u riječi za perper (vrsta novca; obično *iperperum/iperperus/ipper-*

66 *Div. Canc.* XXVII, 8v.

67 *Div. Not.* XXVI, 6ov.

68 *Div. Not.* XXII, 82v.

69 *Deb. Not.* XV, 209; *Div. Canc.* XXVII, 8v; *Div. Not.* XXI, 105.

70 *Div. Not.* XXVIII, 150v.

71 *Deb. Not.* VIII, 119 bis.

72 *Usp. Div. Canc.* XXXV, 221v; XXXIX, 186; XXXIX, 186; XLI, 49; XXXII, 222v; *Div. Not.* XXI, 6v.

73 *Div. Canc.* XXVII, 63.

74 *Div. Canc.* XLI, 49.

75 *Div. Canc.* XXXII, 222v.

76 Tvrtko I. Dubrovniku, kojim potražuje svetodmitarski dohodak: DADU, Prilozi arhivskim serijama IV^a, broj 14.

77 *Deb. Not.* VIII, 119 bis.

78 *Div. Canc.* XXVII, 63.

perus)⁷⁹ redovito umjesto *i* stoji *y*, npr. *Et pro nauulo cuiuslibet equi dictus Maroe obligat se dare dicto Bosidaro yperperos VIII*⁸⁰

– umjesto *i* ponekad stoji *y* (bez obzira na jezik iz kojega potječu) kao u riječima *yllare* (*hilare*), *yperperos*, *voyuoda*, *ydeo* (*ideo*), *physico*, *cyrugicho/cyrugico*, *aptay*, *ydiomatis*, *tergowyne*, *eydem* (*eidem*), *ymmo* (*immo*, *imo*), *dyach* (*dijak*), *ydoneis* (*idoneis*), *mey* (*mei*), *chlamydem* (*clamidem*), *tryumphum*, *consiliarys* itd. A tako je i u sljedećim primjerima, od kojih su mnogi domaća imena i imena mjesta: *Yesus* (*Iesus*), *Giuray* (*Juraj*), *Brayllo* (*Brajlo*), *Loyste* (*Loište*). *Symon* (*Šimun*), *Goychus* (*Gojko*), *Gley* (*Gleđ*), *Bilechya* (*Bileća*), *Cycorich* (*Čihorić*), *Vidouopoye* (*Vidovo polje*), *Voyuodich* (*Vojvodić*), *Dymitrii*, *Ostoya*, *Hostoych*, *Jayçe*, *Cheruoye* (*Hrvoje*), *Radoye*, *Transylvanarum*, *Stoysanus* (*Stoj-sav*), *Yuanis* (*Ivan*), *Miliuoy* (*Milivoj*), *Crichyano* (*Krikjan*), *Radyuoy* (*Radivoj*), *Dyonisius*, *Quoyniza* (*Fojnica*), *Stoycho* (*Stojko*). Donosimo i nekoliko primjera u kontekstu: *sive in y[n]sulis nobis datis et concessis a dicto domino bano aliquem eius nobilem hominem*,⁸¹ *ciuitatis cum suis mercantys ad fidem et gratiam*,⁸² *in Tribinio in Bilechya usque ad diem lune proxime*.⁸³

– neujednačena ortografija, npr. vojvoda kao *woywoda*, *vayuoda*, *wayvoda*, *woyvuda*, *voyuoda*, kirurg kao *cyroichus*, *cyrugicus*, *cyrrugicus*.⁸⁴

– i lokalni onimi, uključujući imena žitelja, dolaze u više inačica (ne samo grafijskih): *Fatnica* kao *Vatniza*, *Vatiza* i *Vatniča*, *Foča* kao *Coza*, *Choza*, *Chocia*, *Choçça*, *Coça* i *Choça*, *Drijeva* kao *Narente* i *Narrente*, *Jajce* kao *Jayza*, *Jayçe* i *Yaice*, *Konavle* kao *Canali* i *Chanali*, *Tjentište* kao *Tientisa*, *Tintista*, *Tentista*, *Tintinista*, *Višegrad* kao *Visegrad*, *Vissegrad*,

79 *Perper* (srednjovjekovni grč. *πέρπυρα* = novčići). U srednjovjekovnim hrvatskim pisanim spomenicima susreće se još naziv: *solidus*, *solidus aureus*, *solidus romanatus*, *aureus*, *byzantius*, *yperperus* (najčešće u dubrovačkim spisima).

80 *Div. Canc.* XXVI, 154; Tvrtko I. Dubrovniku, kojim potražuje svetodmitsarski dohodak (DADU, Prilozi arhivskim serijama IV^a, broj 14); *Div. Canc.* XXVII, 63.

81 DADU, *Acta et diplomata*, br. 90.

82 DADU, *Acta et diplomata*, 15. st. br. 275, bečki čir. br. 1101. / DADU, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, 104, Beč 1006.

83 *Div. Canc.* XXVI, 154.

84 *Deb. Not.* VIII, 119 bis. U dubrovačkim knjigama numerirana je samo stranica *recto*, a *verso* se podrazumijeva. Stranice su pak najčešće naknadno numerirali istraživači. Ponegdje je nemarni pisac upisao dvaput zaredom isti broj, koji struka označava latinskim *bis* 'dvaput'.

Vecegrad i *Viscegrad*, Podvišegrad kao *Pod Visegrad*, *Pod Vissegrad*, *Podvisegrad*, *Pouissegrad*, *Sotto Visegrad*, *Sub Visegrad*, *Sub Vissegrad*, *Subtus Visegrad* i *Subtus Viscegrad*, Podvisoki kao *Pod Visochi*, *Poduisochi* i *Poduisocho*, Prača kao *Praça*, *Praç*, *Praza*, *Prassa*, *Prasza*, *Prasça* i *Praghia*, Prijepolje kao *Priepoglie*, *Priepollye*, *Priepogle*, *Pripoglie*, *Pripolglie*, *Prepoglie*, *Prepogle*, *Prepolie* i *Priploc*, a Kresojević Bogut piše se kao *Cresoeuich/Chersoeuich Boguthus*, Mirčetić Kalomrk kao *Mirçetich/Merçetich Calomrrech/Calomrech*, Pohvalić Pribislav kao *Poqualiça/Pochualiça Pribisauus/Pribislaus* te Tvrtko kao *Tuertcho* ili *Tuertco*.

Tvorbene osobitosti

– *lodiolo* = možda talijanski deminutiv⁸⁵

– česte su imenice tvorene sufiksom *-entia*: *complacentia* < *complaceo*, 2. (sviđati se); *confidentia* < *confido*, 3. (pouzdati se); *benivolentia* < *bene-volens* (onaj koji želi dobro); također *pertinentia*, *existentia*, *providentia* itd.

– za *debus* može se pretpostaviti da je riječ o izvedenici od glagola *debeo*⁸⁶

Oblici i njihovo slaganje

– česta je upotreba participa prezenta: *dante et solvente*,⁸⁷ *Deo dante, presente et dante*,⁸⁸ *dante et numerante*,⁸⁹ *dante ac soluente*,⁹⁰ *renuntiantes*,⁹¹ *renuntiantes omnes*,⁹² *renuntiantes etc.*,⁹³ *renuntiantes ambo*,⁹⁴

85 *Div. Not.* XXI, 6v.

86 *Div. Not.* XXI, 105.

87 *Div. Canc.* XXVII, 63; XXVII, 176; XXX, 71; XXX, 176v; XXXII, 222v; XXXV, 221v; XXXIX, 186; *Div. Not.* XXI, 6v; XXIX, 63; XXXII, 28; XX, 96; XXI, 103.

88 *Div. Canc.* XXIX, 207v.

89 *Div. Canc.* XXXII, 58v.

90 *Div. Canc.* XLI, 233v.

91 *Div. Canc.* XXXIX, 271v; XLI, 9.

92 *Div. Not.* XVIII, 42.

93 *Deb. Not.* XX, 67v; XXIX, 113; XXXII, 28.

94 *Div. Not.* XXVI, 60v.

faciens,⁹⁵ *presenti et stipulanti*. Ugovori su redovito završavali takvim formulama uz navođenje imena svjedoka.

– ponekad se particip ne slaže u broju s objektom: *Dicto domino Rectori et consilio presenti, stipulanti et recipienti, nomine et vice comunis Ragusii*.⁹⁶

– česta upotreba istoga glagola u različitim vremenima: *fecerunt et faciunt*⁹⁷

– uz pridjev *dictus* česta je uporaba složenica *praedictus, supradictus, antefatus*

– solecizmi i neobične konstrukcije: *nec sibi furtum facere nec comitere volentibus consentire, homines habitantibus*,⁹⁸ *imo suo posse penitus obuiare*⁹⁹ (U *suo posse, toto suo posse*¹⁰⁰ infinitiv prezenta aktivnog upotrijebljen je u svojstvu imenice; sintagma nije karakteristična za klasični latinitet.)

– također, pri nabranjanju padež imenice ne slaže se uvijek s ostatkom rečenice npr. ... *terminis, feriis, statutorum, legibus, reformationibus ac juris...*

Neke osobitosti u vokabularu i njegovoj uporabi

– česta uporaba sinonima: *nuntii et ambaxiatores, confessus et manifestus, remissionem et liberationem* (*Div. Not.*, XXVI, 45), *non recedere nec aufugere* (*Div. Not.*, XXVI, 60v)

– rabi se terminologija karakteristična za srednjovjekovne ugovore, npr. *soluero et satisfacero(!)* (*Div. Not.*, XXVIII, 150v), *habuisse et recepisse, dantibus et soluentibus* (*Div. Not.*, XXIX, 113), *manifestus, dicto nomine*

95 *Div. Canc.* XXVII, 63.

96 *Div. Not.* XXIX, 113; XXI, 105; XX, 103v; XLIV, 191v; *Div. Canc.* LIX, 149.

97 *Div. Not.* XXIX, 113.

98 *Div. Not.* XX, 23.

99 *Div. Not.* XXI, 11v.

100 *Div. Not.* XXI, 105; XXVI, 60v.

– *ad currum/curum* = izraz vezan uz javnu prodaju pred sudom/dvorom (*curia*): plemići su sjedili pred palačom te se pred njima javno prodavalo, kupovalo i sl. Ponekad se također navodi da se nešto obavilo pred lođom (*logia*).

– *homo* u ugovorima ne označuje samo čovjeka kao takvog, stanovnika određenoga područja, nego podložnika ili agrarnoga zastupnika, koji se može osloboditi tog položaja voljom ili smrću gospodara, ili istekom ugovora.¹⁰¹ *Homo* radi kod nekog vlastelina, odnosno ekonomski jačeg od sebe, baveći se različitim granama privrede (zakupnik, težak, obrtnik, stočar, trgovac, pomorac...)¹⁰² U Dubrovniku je bio posebna kategorija ljudi različitoga društveno-ekonomskog položaja, djelomično ovisan o svom gospodaru i uživa njegovu zaštitu

– *maziliane* (G. sg.)¹⁰³ = *martiliana*, neklasična riječ. Marević navodi dvostruko pisanje *marciliiana/marcilliana*, -ae, f. = vrsta trgovačkog broda (za prijevoz robe na Jadranu i na putevima do luka istočnog Mediterana venecijanske epohe). Primjerice, hvarski povjesničar Remigije Bučić (1874. – 1951.) navodi da je hvarski biskup Toma Tomasini imao krajem srednjeg vijeka svoj trgovački brod (*marcilliana*)¹⁰⁴

– *zaponum* = talijanizam: usporedi: *zupponus*, mali prsluk (Marević, *Rječnik*, 3554)

– *lobia*¹⁰⁵ = a nekad *logia*

– *franchans* = nije latinska riječ *francare/franchare* (Marević, *Rječnik* 1153)

– *bastagius (bastasius)*, -ii, m.¹⁰⁶ = nosač (*Lexicon latinitatis medii aevi lugoslaviae*, 109)

101 *Div. Canc.* XXIX, 207v; XXX, 85v; XLV, 215v; XXXV, 138v; *Deb. Not.* XIV, 152v.

102 O *homo* više u Lučić 1966: 285-297.

103 *Div. Not.* XXI, 105.

104 Usp. Remigije Bučić, *O brodovima Hvarana*, UDK: 656.61(497.5 Hvar) „8/18”, 30. Dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/298895516/brodarstvo-otoka-hvara> (6. 7. 2018.).

105 *Div. Canc.* XXXII, 130v.

106 *Div. Canc.* XXXV, 138v.

– *viagio* = putovanje (talijanizam) (*Lexicon latinitatis medii aevi lugo-slaviae*, 1249); inače *viagium*

– *epitropus*, *-i*, *m.* = epitrop, nadzornik, upravitelj imanja, nadglednik, namjesnik, skrbnik; *epitropia*, *-ae*, *f.* = epitropija, uprava crkvenom imovinom

– *per litteram expeditoriam* = pisma potvrde prijema ili priznanice

– česta upotreba izraza *salarius*, *-ii*, *m.* = plaćeni čovjek, plaćenik, koji radi za plaću. Njihovo zapošljavanje pratimo u odlukama Velikoga vijeća, određuje im se plaća na godišnjoj razini i smještaj. Plaća ih država u ovom slučaju.

– (*Et sit de presenti*) *viagio*¹⁰⁷ = put (talijanizam)

– *armiraglio*¹⁰⁸ = neklasična riječ; u talijanskom jeziku postoji riječ *armiraglio*, ali i *ammiraglio*. Marević donosi *armiraglius* (*armiraius* ili *armiratus*, *-us*, *m.* starije hrvatski *admiratus* = admiral, zapovjednik mornarice¹⁰⁹

Mjere za težinu

– *salma*, *-ae*, *f.*¹¹⁰ = tj. tovar na leđima životinje, uprtnina; mjera za sol, vosak, lan i kožu u iznosu od 127 kg (oko 3 modija). *Salma* je mogla biti različite veličine.¹¹¹

– *modius*, *-ii*, *m.*¹¹² = mjerica, vagan, modij; također mjera za žito i sol od oko 42-43 kg¹¹³

107 *Div. Not.* XXVIII, 150v; *Deb. Not.* XII, 172v; XIV, 152v; XIV, 180; XIV, 188v; XIV, 348; XIV, 386; XV, 93v; XVII, 62; XVII, 78v; XVIII, 85v; XX, 67v; XVII, 121v.

108 *Div. Not.* XXI, 6v.

109 Vidi Marević, 91, 222.

110 *Deb. Not.* VIII, 169v; *Div. Canc.* XXXIX, 271v; XLI, 9; XLIX, 183; XLI, 188v; *Div. Not.* XVIII, 42; XX, 23; XX, 23v.

111 Lučić 1973: 109.

112 *Deb. Not.* VIII, 169v.

113 Rešetar 1924: 93.

– *libra*, -ae, f.¹¹⁴ = libra, mjera za težinu¹¹⁵

– *milliarium (miliarium)*, -ii, m.¹¹⁶ = miliarij, mjera za težinu (npr. voska)

Zanati, službe i titule

– *speciarius, ii, m. (speccarius, spetiarius, spiciarius, spitiarius)*, -ii, m.¹¹⁷ = trgovac, dućandžija; ljekarnik, apotekar

– *cimator, -oris, m.*¹¹⁸ = podstrigač sukna; obrtnik koji striže sukno

– *lapicida, -ae, m.*¹¹⁹ = kamenorezac, kamenar, klesar

– *clibanarius, -ii, m.*¹²⁰ = pekar

– *bastagius (bastasius), -ii, m.* = nosač

– *pellizarius, -ii, m.*¹²¹ = krznar (*pellio, qui pelles parat aut vendit*)

– *garzotus, -i m. (garzator)*¹²² = grebenar, gargašar (*panni tonsor; qui carminat, tondet*)

– *armerius, ii, m. (armarius)*¹²³ = oružar (*armorum faber*)

– *chirurgus, -i, m. (medicus vulnerarius)* = kirurg, ranarnik; pored liječnika fizika (*fisichus*) i kirurga (*chirurgus*) dubrovačka liječnička praksa poznavala je i pojam *magistar chirurgus et barbatus*, što je značilo da je kirurg pripadao brijačkom staležu, ali je kroz učenje i dobru praksu postao kirurgom, ili je pak u umijeću puštanja krvi, obdukciji, namje-

114 *Deb. Not.* XII, 172v.

115 Herkov 1956: 80.

116 *Div. Canc.* XLII, 46v.

117 *Div. Canc.* XXXIX, 186; XXXV, 221v.

118 *Deb. Not.* XXXIV, 33v; *Div. Canc.* XXVII, 238v; XXVII, 8v.

119 *Div. Canc.* XLII, 261.

120 *Div. Not.* XX, 103v.

121 *Div. Not.* XXVI, 60v.

122 *Div. Canc.* LXV, 100v.

123 *Deb. Not.* XV, 209.

štanju koštanih prijeloma i sl. toliko bio vješt da ga je vlada priznala i prozvala kirurgom. Iz arhivske građe razvidno je da je od 1441. do 1445. godine u Dubrovniku bilo 15 briača kirurga.¹²⁴

– *comes, -itis, m.* = pratilac; časnik kojega car šalje u provincije; glavar pokrajine, župan; načelnik grada, knez; *comites alinarii* = nadzornici prodaje soli; *comites tributarii* = nadzornici ubiranja poreza

– *voivoda, -ae, m.* = vojvoda; glavar plemena; vojnički starješina; član vladarskoga doma u nekim zemljama

– *banus, -i, m.* = ban; poglavica, vođa; upravitelj banovine

– *dominus, -i, m.* = gospodar, vladar; upravitelj, nadzornik; domaćin, gospodin (u uljudnom oslovljavanju)

– *domina, -ae, f.* = gospodarica, gazdarica, vladarica

– *armiralius (admiralius, -ii, m.)* = voj. pom. admiral

– *notarius, -ii, m.* = javni pisar, državni bilježnik

– *protovestiarius, -i, m.* = protovestijar, nadstojnik kraljevske riznice, rizničar kraljevstva

Uobičajene sintagme

– *promisit et se obligavit*¹²⁵ = početak ugovora navodio bi ime nekoga tko je obećao i obvezao se na nešto, da će za nekoga nešto učiniti (dove-
sti, izraditi, iznajmiti, platiti itd.)

– *presenti et stipulanti*¹²⁶ = popratna formula (lično i jamcu) kojom se netko obvezuje da će za neko vrijeme obaviti neku djelatnost

– *Et sit de presenti viaggio*¹²⁷ (I neka se to odnosi za putovanje u tijeku)

124 Usp. Bačić 1990: 93.

125 *Div. Canc.* XLII, 46v.

126 *Div. Canc.* XLII, 46v; XLIII, 24; *Deb. Not.* XIII, 101.

127 *Div. Not.* XXVIII, 150v; *Deb. Not.* XII, 172v; XIV, 152v; XIV, 180; XIV, 188v; XIV, 348; XIV, 386; XV, 93v; XVII, 62; XVII, 78v; XVIII, 85v; XX, 67v; XVII, 121v.

- *Et si ultra, etc.*¹²⁸ (I ako mimo, itd.)
- *Tenendo se, etc.*¹²⁹ (Držeći se, itd.)
- *Renuntiando* ili *renuntiando, etc.*¹³⁰ (Proglašujući itd.)
- *Faciens de hiis eidem domino*¹³¹
- *Hec autem carta etc (nullo testimonio rumpi possit).*¹³² (Ova pak isprava, itd.); uobičajena sintagma na kraju ugovora
- *Per apthay/per aptay/per aptai*¹³³ = pravni izraz vezan za dubrovačko srednjovjekovno pravo, odnosno pravo južnodalmatinskih gradova: grč. ἐπιταγή "kazna". Riječ je o vrsti izvršne isprave koja se pohranjivala u gradskoj kancelariji. „To je apstraktna isprava o novčanoj tražbini ili prijenosu prava vlasništva, za vjerovnika pogodnija od obične isprave. Mogla se odnositi i na akcesornu obvezu (jamstvo, ugovornu kaznu). Također, naziv za posebni (skraćeni) izvršni postupak koji se na njoj temelji i za odgovarajuću pristojbu”¹³⁴
- *Et in casu quo(d)*¹³⁵ = uglavnom se rabi na kraju ugovora, za slučaj da se neka od strana ne bi držala dogovorenoga, odnosno ne bi vodila računa o dogovorenom (primjerice ako cisterna ne bi držala vodu, majstor bi je morao prepraviti za ugovorenu cijenu)¹³⁶

128 *Div. Not.* XXVIII, 150v; *Deb. Not.* XII, 172v; XIV, 152v; XIV, 180; XIV, 188v; XIV, 348; XIV, 386; XV, 93v; XV, 209; XVII, 62; XVIII, 85v; XX, 67v; XX, 67v.

129 *Deb. Not.* XII, 172v; XIV, 152v; XIV, 348; XIV, 386; XVII, 62.

130 *Div. Canc.* XXV, 93; XXVI, 154; XXVII, 238v; XXIX, 207v; XXX, 109v; XXX, 85v; XXXV, 112; XXXV, 138v; XXXIX, 23v; XLI, 110v; XLII, 46v; XLII, 258; XLII, 261; *Deb. Not.* XII, 172v; XIII, 101; XIV, 72v; XIV, 152v; *Div. Not.* XIV, 25.

131 *Div. Canc.* XXVII, 176; XXVII, 63.

132 *Deb. Not.* XX, 67v; XXXI, 111; XXXIII, 54; XXVIII, 27v; XXXIV, 33v; *Div. Not.* XXXIII, 107v; XLII, 9; XLIV, 191v; XLVI, 78v; *Div. Canc.* LXV, 100v; *Div. Not.* XXVIII, 150v; XLVII, 27v; XLVII, 36v.

133 *Div. Canc.* XXVII, 8v; LXI, 236; XLI, 188v; XLI, 154; XLIX, 183; XLII, 261; XLI, 110v; XXXIX, 23v; XXV, 93; *Deb. Not.* VIII, 169v.

134 Vidi *aptagi* u <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3458> (17. 7. 2018.).

135 *Div. Canc.* XXVI, 154; XLI, 154; *Deb. Not.* XIII, 101; XX, 67v.

136 *Div. Canc.* XLI, 154.

– *In cuius rei testimonium...* (Tome u dokaz...)¹³⁷

– *Cassa de voluntate*¹³⁸ (Riješeno/kasirano voljom) ili *Cassa de parcium voluntatem*¹³⁹ (Kasirano uz volju stanaka)

– *Hec autem, etc. Judex et testis ut supra*;¹⁴⁰ ugovor bi obično ovako završavao uz navođenje svjedoka.

I prije zaključka, trgovinska razmjena između srednjovjekovne Bosne i Dubrovnika imala je velik značaj u privrednom i društvenom životu, o čemu svjedoče dubrovačke arhivske knjige. Nema sumnje da je Dubrovnik zauzimao prvo mjesto u trgovinskoj razmjeni sa srednjovjekovnom Bosnom otkako su uspostavljene prve trgovinske veze u drugoj polovici XII. stoljeća, tj. od trgovačkog ugovora što ga je s Dubrovnikom sklopio Kulin ban 1189. god. Živa trgovinska razmjena doprinijela je razvoju trgova (Foča, Goražde, Visoko), što govori o trgovinskoj razmjeni i u krajevima koji su udaljeniji od Dubrovnika. Trgovalo se brojnim artiklima: olovo, srebro, zlato, bakar, željezo, nakit, posuđe, platno, stoka, koža, vosak, sir, vino, itd. Početkom XV. st. Dubrovčani su proširili uvoz robe iz Bosne na sve privredne grane, dok je sol ostala i dalje prvi izvozni artikl u Bosnu. Trgovina s Bosnom iznjedrila je niz dubrovačkih trgovaca, a trgovali su pojedinačno, preko faktora i društava. Kako je jačala trgovina, jačali su i trgovci koji su potom mogli biti kreditori ljudima iz Bosne.

5. ZAKLJUČAK

Spisi Državnog arhiva u Dubrovniku tematski vezani za bosansko-dubrovačke odnose pokazuju iznimnu živost latinskoga jezika kao medija srednjovjekovne administracije. U njihovu je jeziku, koji dijeli niz odlika sa srednjovjekovnim latinitetima inih krajeva, osobito naglašena uporaba talijanizama, ali i latiniziranih slavenskih riječi. U radu smo nastojali istaknuti najizraženije osobitosti tih tekstova te posebice uputiti na njihova mjesta u izvornicima koji svakako zavrjeđuju daljnja proučavanja.

137 Npr. kada ban bosanski sklapa ugovor s Dubrovnikom za Rat i Prevlaku uz godišnji dobitak (15. 2. 1333.): DADU, *Acta et diplomata*, br. 90.

138 *Div. Canc.* XXX, 133v; XXX, 109v; *Deb. Not.* XII, 172v.

139 *Div. Canc.* XXVII, 8v.

140 *Deb. Not.* XIII, 101; XIII, 101; XIV, 72v; XVII, 180; *Div. Not.* XLVII, 27v; XXXIII, 64v; XXIX, 113; XXI, 105; XX, 23v.

LITERATURA

BAČIĆ 1990

Jurica Bačić, Nekad u Dubrovniku. Higijensko-epidemiološke prilike u Dubrovniku u XV stoljeću, Dubrovnik 1990.

BOŽIĆ 1949

Ivan Božić, Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV i XV veku, u: Istorijski glasnik, 1949.

ČREMOŠNIK 1927

Gregor Čremošnik, Dubrovačka kancelarija do god. 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive, Glasnik zemaljskog muzeja, g. XXXIV/2, Sarajevo 1927.

ČREMOŠNIK 1929

Gregor Čremošnik, Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiju i Bosnu, Glasnik zemaljskog muzeja (GZM) XLI, Sarajevo 1929.

DINIĆ 1968

Mihailo J. Dinić, Dubrovački tributi, Glas SAN, 1968.

HARRIS 2006

Robin Harris, Povijest Dubrovnika, Zagreb 2006.

HERKOV 1956

Zlatko Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, sv. 2, Zagreb 1956.

KOVAČEVIĆ 1954

Desanka Kovačević, Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak istorijskog društva BH VI, Sarajevo 1954.

KOVAČEVIĆ 1961

Desanka Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Sarajevo 1961.

KURTOVIĆ 2017

Esad Kurtović, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I/1-2 (Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365.-1521.), ANU BiH, Građa XXXI, CBI Knjiga 2, Sarajevo 2017, I/1 XII+481; I/2 483-969.

LUČIĆ 1966

Josip Lučić, Prinosi građi srednjovjekovnog latiniteta, u Arhivski vjesnik, 9 (1), 1966, 285-297.

LUČIĆ 1973

Ivan Lučić, Neobjavljene isprave i akti XIII stoljeća iz dubrovačkog arhiva, Arhivski vjesnik 16 (1), (1973), 109.

REŠETAR 1924

Milan Rešetar, Dubrovačka numizmatika I, Beograd 1924.

RUDARSTVO 2002

Skupina autora, Staro srpsko rudarstvo, Vukova zadužbina, Beograd 2002.

SOLOVJEV 1946

Aleksandar Solovjev, Trgovina bosanskim robljem do godine 1661, GZM, nova serija I, Sarajevo 1946.

STOJANOVIĆ 1929

Ljubomir Stojanović, Stare srpske povelje i pisma I/1, Beograd 1929.

VINAVER 1953

Vuk Vinaver, Trgovina bosanskim robljem tokom XIV veka u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta JAZU II, Dubrovnik 1953.

VOJE 1976

Ignacij Voje, Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku, Sarajevo 1976.

IZVORI

HR-DADU, *Acta et diplomata*

HR-DADU-10, Dugovi i zadužnice Notarijata Dubrovnik (Debita Notariae)

HR-DADU-15, Razni zapisi dubrovačke kancelarije (*Diversa Cancellariae*)

HR-DADU-9, Razni zapisi Notarijata (*Diversa Notariae*)

HR-DADU, *Testamenta Notariae*

Liber statutorum civitatis Ragussi. Compositus anno 1272. (Izdanje V. Bogišić – K. Jireček), liber VIII, cap. XXIII. (*Monumenta historico-juridica. Slavorum Meridionalium*, sv. IX), Zagreb 1904.

Codex diplomaticus XII (ur. Tadija Smičiklas), Zagreb 1914.

MREŽNI IZVORI**Proleksis enciklopedija**

<http://proleksis.lzmk.hr/>

Hrvatska enciklopedija

<http://www.enciklopedija.hr/>

Leksikon Marina Držića

<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/>

SAŽETAK

Latinski jezik u ugovorima srednjovjekovnoga Dubrovnika s osvrtom na povezanost s Bosnom

Rad se temelji na spisima iz Državnog arhiva u Dubrovniku (DADU) nastalim između XIII. i sredine XV. stoljeća, odnosno do pada Bosne pod osmansku vlast. Njihov se srednjovjekovni latinitet temelji na klasičnome, a znatno se podudara s latinitetom kakav rabe ostali narodi onovremene Europe. Kako je riječ o raznim spisima, odnosno ugovorima, u njima se zapaža znatan romanski utjecaj, uz elemente živoga govora. U radu se opisuju neke karakteristike latinskoga jezika ugovora sklopljenih u dubrovačkoj kancelariji, osvrće se i na ostale elemente ugovora (mjere, zanati, službe i titule, sastav dubrovačke vlade i sl.). Brojni ugovori nastali od XIII. do sredine XV. st. koji se čuvaju u DADU sadržavaju zadužnice registrirane u notarijatu, ugovore o gradnji objekata (kuća, cisterni i sl.), prijevozu robe, kupnji i prodaji, punomoći, oporukama, agrarnim ugovorima, tužbama, iskazima svjedoka i drugim poslovima.

SUMMARY

The Latin Language as used in documents from Medieval Dubrovnik with an overview of connections to Bosnia

This paper is based on research on documents from the State Archives in Dubrovnik (DADU), created between the thirteenth and the mid-fifteenth century, that is, in the period dating before the fall of Bosnia to Ottoman rule. The Medieval Latin used in them is based on Classical Latin, and greatly corresponded to the Latin used by other nations in Europe at that time. As many different types of documents, or contracts, are covered here, the influence of Romance languages is felt, along with elements of the vernacular. In this paper, some characteristics of the Latin used in contracts concluded in the chancelleries of Dubrovnik are described, also taking into considering other elements of the contracts (units of measurement, trades, posts and titles, the makeup of the government of Dubrovnik, etc.). Many of the contracts which were created between the thirteenth and mid-fifteenth century which are preserved in DADU contain bonds registered in the notary, contracts for the construction of buildings (houses, cisterns, etc.), for the transportation of goods, buying and selling, authorization, agrarian contracts, claims, witness statements, as well as other business ventures.

Key words: linguistic characteristics of written contracts, trades, posts and titles, commercial trade, types of contracts